

СТАРОБЪЛГАРСКИ КУЛТОВ ЦЕНТЪР В СЕВЕРОЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ

(по фолклорни данни)

Николай Ненов

Великотърновски университет „Св.св. Кирил и Методий“

Основания да потърсим доказателства за съществуването на старинен култов център в Северозападна България ни дава преди всичко наличието на старобългарската обсерватория край с. Карлуково, както и отношението към жителите на някои от околните села.¹ В песенния фолклор кунинци, каменополци и радювенци са определяни като хора незнаещи или непочитащи празниците, т.е. като езичници; наричани са „евреи, чифути“, във варианти и „айдуги“. Самата обсерватория (Проврътеника) се намира в границите на някогашно „турско село“ – там в радиус около километър се събират землищата на пет селища, при което обектът попада в неусвоеното, ничие пространство, породило вторично обяснението за съществувало „турско село“. По своята религиозна определеност последното също говори за езическата същност на обекта.

Известно е вече предположението за произхода на името на с. Кунино от старобългарското „куна“ – малък звяр от рода на белките, изпълняващо функции на небесна жена в българската шаманска традиция. Възможно е Карлуково да произлиза от „карлюк“ (ястреб), с което име е назван хайдутинът Новак в съчинение на К. Костенечки. Присъствието на хайдуги в темата далеч не е неочаквано, още повече, че част от селищата в региона са били войнишки (Реселец, Царевец), а тъкмо от такива селища произлизат мнозина от хайдугите, регистрирани в османските извори.

Връзките на хайдушкия епос с астрономическата тема се експлицират и в топонимията като земна проекция на небесното присъствие. Съществуват множество места, които показват връзка с Ралицата – „Ралевото“ в Севлиево, Сливенско и Габровско; „Ралчеви камъни“ в Троянско и др.² В песните за „хайдугина орач“ се илюстрира едно от поетическите превъплъщения на съзвездията. В тях хайдугинът погубва потеря или дружина с копраля, явяваща се оръжие – обреден еквивалент на небесния стожер. Копралята среща и в песни, където тя е част от „имането“ на Добрин свекър. Имането, което другаде е сабя с девет огледала, кожух от девет вълчи кожи, калпак цела мечка и др., определяни като шамански атрибути, в сюжета „Хайдуги мъчат Добра за имане“ се явява „сребърно рало, златна копраля и сребърна кола“. Изброените предмети се явяват снизени проекции или обредни варианти на съзвездията Ралица, Квачка и Колата под формата на сезонен или обреден заместител на небесния, Златния стожер, в период, когато Власците (Квачка) поемат функцията на небесен Стожер.

В местните предания Добрана се явява дъщеря на цар Костадин (Реселец). Тя посочва „Щръка“, откъдето може да се превземе Калето, което е наблюдателница на царя. Под „Щръка“ има „Меча дупка“, в която мечка пази имане. „Щръка“ е самотна скала (щръкнала), която с присъствието на мечки наподобява ситуацията при скалния стълб „Мечока“ до с. Крагуй, Плевенско. „Калето“ и „Щръка“ се намират в близост до старобългарската обсерватория „Проврътеника“ при село Карлуково, а легендите, конкретните обекти и песните в околността потвърждават съществуването на някогашния култов и астрономически център в тази част на Северозападна България, като го обвързват с по-късната хайдушка тематика, наследила поетиката на динамичната шаманска образност.

БЕЛЕЖКИ

1. **Маринчев, Т.** Западният престол. Проврътеният камък край Карлуково – древен култов обект и обсерватория. В: сп. Български фолклор. Кн. 4, 1992, 68-74.

2. Вж. **Симеонов, Б.** Топонимията на Годечко. В: Годишник на Софийския университет, Филологически факултет. Т. 59, ч. 2. С., 1965; **Займов, Й.** Местните имена в Пирдопско. С., 1959; **Займов, Й.** Местните имена в Панагюрско. С., 1977; **Ковачев, Н.** Местните названия от Севлиево. С., 1961; **Ковачев, Н.** Местните названия в Габровско. С., 1965; **Ковачев, Н.** Топонимията на Троянско. С., 1970.